

Depresija

Poizkus diagnoze

Uvod

Depresija pomeni v ekonomiji dobo v gospodarskem ciklusu, ki nastopi po krizi, v medicini pa bolezensko duševno stanje z zmanjšanim zanimanjem za zunanji svet/glej Slovar slovenskega knjižnega jezika, str. 377, DZS, Ljubljana 1970/.

Dogodki, ki smo jim priče v času od padca ameriške banke Lehman Brothers, od 15. septembra lanskega leta dalje, bodo vsekar ostali zapisani v zgodovini kot velika finančna kriza, kriza vrednot oziroma kriza zaupanja. Prav pri slednjem gre po mojem prepričanju za simbiozo slabega stanja v ekonomiji in slabega počutja pri človeku, na katerega to stanje vpliva. Z drugimi besedami, če ni zaupanja med poslovnimi partnerji, če ni zaupanja med ljudmi kot individui, potem nastopi v človeku dodaten strah, ki lahko vodi k različnim bolezenskim stanjem, k povečanemu tveganju, k onemogočanju sklepanja poslov na daljši rok, k splošnemu nezaupanju, ki poraja vrsto vprašanj, brez trdnih odgovorov. Človek se vprašuje, zakaj nankrat vse to in čemu tako hitra sprememba pri našem obnašanju. Stvari so v svojem bistvu preproste, če človek ve, kako običajno poteka finančna ali poslovna logistika in ne nazadnje tudi medčloveški odnosi. Dovolite mi nekaj pogledov iz lastnega zornega kota.

Kapitalska svoboda

Prvo dejstvo, ki ga moramo upoštevati, se dotika t. i. kapitalske svobode, kar pomeni, da za tovrstne tokove ni nobenih omejitev na trgu, ki bi jih določale države ali tudi raz-

lične mednarodne institucije. Če na drugi strani vemo, da tehnologija omogoča trgovanje v trenutku s celim svetom, sta odgovornost in tveganje udeležencev pri teh transakcijah na zelo visokem nivoju. Kako se udeleženci med seboj poznajo, koliko poznajo posamezne finančne produkte in posledice, ki lahko nastanejo zaradi zmote, je eno od ključnih vprašanj. Ista tehnologija, ki omogoča denarne transakcije »s svetlobno hitrostjo«, je tudi temelj prenosu različnih informacij iz različnih delov sveta in iz različnih tematskih področij. V enem in drugem primeru gre v prvi vrsti za zaupanje, vero, da so vse te informacije poštene, resnične, predvsem pa, da so pošteni tudi sami udeleženci. Že tu je prva zmota, kajti ljudje se premalo zavedamo, da trgi sami po sebi niso moralno nevtralni, kajti na njih vedno nastopajo različne skupine ljudi, ki zasledujejo sebi lastne cilje, ponavadi zelo egoistične, dosegljive v kratkem času in po možnosti z najvišjimi donosi oziroma najboljšimi rezultati. Ker je naše vedenje in poznavanje različne vsebine objektivno omejeno, ponavadi iščemo pomoč v ljudeh ali institucijah, ki imajo reputacijo, oziroma za slednje v naši predstavi velja, da so »vsemogočni, najbolj poučeni, nezmotljivi, najbolj profesionalni«. Sploh ne vemo, če delujejo po najvišjih etičnih normah, a so nam kljub temu vzgled in jim zaupamo. Star slovenski pregovor pravi: besede mičejo, vzgledi vlečejo. Očitno ima še vedno svojo veljavo, kljub 21. stoletju. Kako pravimo takemu pojavu? Čredni nagon, če vsi to delajo, če vsi nekomu verjamejo, če tudi

moj najboljši prijatelj to dela, potem je vse to prav in ni nobenega dvoma, da bi se ta množica motila in si želela »skupnega neuspeha«. Torej, iz vsega tega izhaja, da je sicer trg svoboden, vendar je moje znanje omejeno, zato se zanašam na druge, ki jim zaupam, ker o njih dobro govorijo moji znanci, čeprav jih ne poznam; ker jim zaupam, ker dosegajo v kratkem času najvišje dobičke, čeprav ne vem, na kakšen način in kako je to mogoče; če vsi delajo tako in če sam ne bom, potem bom čudak, nesposobnež, nevednež.

Da bi bilo tveganje kljub predhodni predpostavki manjše, svet išče odgovore s pomočjo posebnih institucij, t. i. »rating agencij«, ki presoja posamezno podjetje po različnih mednarodnih kriterijih in jim na podlagi teh dajo svojo oceno, podobno, kot pri katerikoli izpitih, ki jih človek opravlja v procesu svojega izobraževanja in izpopolnjevanja. Tovrstne agencije so v svetu več ali manj tri (Moody s in Standard and Poors iz New Yorka in Fitch IBCA iz Londona), kar pomeni, da bi morala biti zaradi tega dejstva ocena še bolj objektivna in primerljiva, ne glede na to, iz katere države je posamezno podjetje. Resni subjekti nekajkrat premislijo, preden pričnejo oziroma naročijo postopek tovrstnega ocenjevanja, kajti želja vsakega je, da bo ocena najboljša. Večkrat se zgodi, da se že v samem postopku ugotovi, da zaradi enega ali drugega vzroka ocena ne bo dobra, zaradi česar naročnik takoj ustavi postopek, ker slabe ocene ne potrebuje oziroma mu lahko povzroči dodatno škodo. Dobra ocena prinaša dobro ime, slednje reputacijo in posledično nižje stroške, kar je prav pri finančnih transakcijah izrednega pomena. Skladno s tovrstno poslovno prakso je torej vidno, da želijo različni tržni udeleženci oceno tretjega, ki mu zaupajo, da bi šli v posel z neznanim subjektom. Ne pozabimo, kadar kdo želi na trgu izdati obveznico in preko nje od neznane javnosti zbrati potreben denar, nujno potre-

buje oceno, »rating« ene od svetovnih agencij, v nasprotnem primeru bo taka njegova emisija verjetno neuspešna, kajti investitorji želijo vedeti, »kdo je kdo«. Za ilustracijo naj navedemo, da imajo največ tovrstnih ocen prav ameriške korporacije, kar pomeni, da prav zaradi tega dejstva slednje izdajajo na kapitalnem trgu obveznice, ki jih kupujejo investitorji s celega sveta, kar pomeni, da se ne zadolžujejo v obliki kreditnih pogodb pri bankah, temveč direktno na trgu. Tu tiči tudi odgovor, zakaj imajo ameriške banke le približno 25 % vpliva na domačem trgu, medtem, ko imajo v Evropi med 70 in 85 % procenti. Ergo, na ameriškem trgu je prevladujoča oblika zadolžitve obveznica, v Evropi pa klasični bančni kredit. Kaj je prednost prve in kaj prednost druge oblike? Pri izdaji obveznice me načelno ne zanima, kdo jo bo kupil, pomembno je, da jo bodo kupili, da bom na ta način prišel do potrebnih denarnih sredstev. Če je izdana obveznica likvidna, kar pomeni, da jo ne glede na rok zapadlosti lahko kadarkoli zamenjam ob ustreznem diskontu za gotovino, je to dodatna prednost. Največja pomanjkljivost je dejstvo, da v primeru svoje plačilne nesposobnosti in želje, da bi svoje obveznosti reprogramiral, reorganiziral, ne vem, kdo je dejansko moj investitor, moj pogodbeni partner, kajti obveznice so običajno na prinosnika, zato težko pričnem pogajanja z nekom, ki ga ne poznam. Pri kreditnem razmerju z banko ali tudi več bankami hkrati (bančnim sindikatom ali klubom nekaj bank) vem, kdo je kdo, kar pomeni, da lahko takoj pričnem pogajanja za spremembo pogodbenega razmerja. Še nekaj moram vedeti, preden se odločam za eno ali drugo obliko, izdaja obveznice v ZDA je podvržena še dodatni proceduri, ki jo vodi ameriška SEC komisija, zato se pri mednarodnih razpisih obveznic običajno dodaja klavzula, da zanje ne velja »ameriški model«. Praktično od tajske (1996) kot tudi ruske (1998)

krize, se išče rešitev na nivoju Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke, kako vnesti v emisijske pogoje posebno klavzulo, ki bi tudi pri obveznicah na prinosnika omogočala v primeru finančne stiske izdajatelja možnost reorganiziranja dolga. Na žalost rešitev še ni sprejeta.

Centralne banke

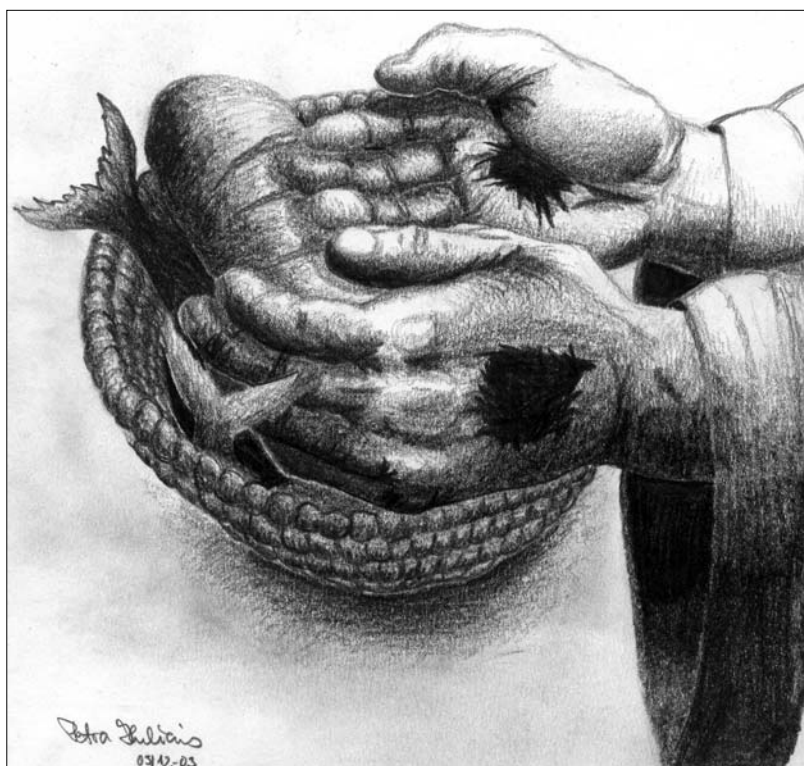
Nadalje moram zelo jasno vedeti, kakšno vlogo pri katerihkoli denarnih transakcijah igrajo lokalne centralne banke oziroma centralne banke dežele, katere zakonito plačilno sredstvo je valuta, ki je hkrati transakcijski denar. Vse centralne banke sveta imajo to skupno značilnost, da edine v posamezni državi izdajajo lastni denar, kar pomeni, da imajo pri tem monopol, ki jim ga daje država, torej »delajo denar iz nič«, ex nihilo, oziroma se centralnobančnemu denarju tudi reče, fiat denar, denar, ki se zgodi; fiat voluntas tua. Emisijska banka je torej odgovorna za izvajanje denarne politike, v okviru katere je pomembno, kolikšne količine denarja centralna banka emitira in kolikšno obrestno mero določa. Tudi pri denarju veljajo enake zakonitosti kot pri vsakem blagu: če ga je preveč, pri enakem povpraševanju, mu bo cena padla, nasproti drugim valutam se mu bo znižal menjalni tečaj, eno in drugo bo vplivalo na inflacijska gibanja. Centralna banka pa ob izdaji denarja temu denarju tudi določa izhodiščno obrestno mero, po kateri se potem ravnaajo druge obrestne mere. Z določanjem obrestne mere centralna banka signalizira trgu, ali se izplača najemati kredite ali je bolje varčevati. Na splošno velja, če obrestna mera ne prehitava inflacije, je torej nižja od nje, potem je priložnost za zadolževanje za različne namene, tudi za različne transakcije na kapitalskem trgu. Ker je rast v realnem gospodarstvu običajno nižja od rasti na kapitalskem trgu, si centralna banka vedno zastavlja vprašanje,

kakšno obrestno politiko voditi, da slednja ne bo preveč stimulirala transakcije na kapitalskem trgu in da ne bodo prav krediti temeljni vzrok za dodatno povpraševanje na njem, slednje pa bo hitro dvigovalo ceno tovrstnemu premoženju. Na drugi strani se centralna banka zaveda, da bo gospodarstvo prosperiralo, če bodo nove investicije, kajti prav te običajno generirajo nova delovna mesta. Hkrati pa je tudi znano, da investicij običajno ni brez kreditne podpore, ergo, permanentno je potrebno opazovati gibanje na obeh trgih, kapitalskem in realnem sektorju, in iskati modus vivendi, ki bo omogočal rast investicij in ne prehitro rast premoženja na kapitalskem trgu. Vodenje denarne politike v zadnjih desetih letih, od kar ima Evropa novo skupno valuto, je bilo v ZDA, kot tudi Evropi, zelo ohlapno, kar pomeni z velikimi količinami denarja in nizko obrestno mero, kar je na eni strani pospeševalo inflacijo (inflacija je denarni fenomen), omogočalo visoko kreditno rast in paralelno hitro rast premoženja na kapitalskih trgih. Iz take prakse tudi izhaja, da je monopolna pozicija, ki jo ima centralna banka, v veliki meri pripomogla k tržnim anomalijam, velikemu nihanju obresti, tečajev in vrednosti premoženja. Monopoli morajo imeti zaradi svojega statusa večjo odgovornost na trgu nasproti ostalim udeležencem, ki so običajno v konkurenčnem boju; če slednje ni ali pa je simbolična, je tako vodenje politike škodljivo za vse udeležence na trgu. Prav slednje dejstvo se v kriznem času premalo poudarja, čeprav so posledice povsod vidne. Vodenje kredibilne politike pa je pomembno predvsem tudi za dolgoročno obrestno mero, ki je ne določa centralna banka, kljub temu pa vpliva nanjo s pričakovani tržnih udeležencev, ki temeljijo na preteklih izkušnjah, predvsem povezanih s cenovno stabilnostjo in projekcijami slednje za bližnjo prihodnost.

Finančni posredniki

Pomemben kreator tržnih dogajanj so vsekakor finančni posredniki in med njimi poslovne banke, ki v Evropi obvladujejo med 60 in 85 odstotki trga. Pri slednjih je potrebno ločiti med investicijskimi bankami, ki imajo v svojem premoženju pretežno različne lastninske (delnice) in dolžniške papirje (obveznice), med svojimi obveznostmi pa pretežno kratkoročna finančna sredstva z denarnega trga in univerzalnimi bankami, katerih prva naloga je zbiranje depozitov od neznane javnosti in financiranje nebančnega sektorja v obliki kreditov. Najpomembnejši aksiom za banke je likvidnost, kajti svoje obveznosti so dolžne izpolniti točno ob času (vpogledne vloge takoj na poziv, oročene vloge pa ob dnevu zapadlosti). Iz tega pravila sledi dvoje: dolžniška zamuda banki ni priznana,

čeprav civilni kodeksi povsod v svetu pri tem ne delajo razlik, in posledično, če svoje obveznosti ob zapadlosti ne izpolni, ji grozi stečaj lahko še isti dan, kar pri vseh ostalih pravnih osebah ni primer. Zaradi take plačilne strogosti je samo bančništvo soočeno s sistemskim tveganjem, kar pomeni, da v kolikor ima ena banka tovrstne probleme, jih zaradi strahu vlagateljev lahko dobijo tudi druge, kajti vlagatelji se želijo prepričati, "ali so tudi njihove banke v slabi likvidnostni poziciji". Iz tega izhajajo, da zaradi padca ene banke lahko pride v težave pretežni del bančnega sistema, oziroma se pričenejo stečaji drug za drugim (npr. na Hrvaškem je šlo v stečaj v dveh mesecih 12 bank, na Češkem 10 bank; tudi Slovenija je imela tovrstne probleme ob stečaju Triglav banke leta 1996, vendar jih je z aktivnim delovanjem centralne banke raz-

Petra Hulcius-Mack: Jezus je pomnožil kruh in ribe

rešila brez stečaja dodatnih bank). V tej posebnosti bank gre iskati tudi odgovor za fenomen finančne stabilnosti, za katero po Maastrichtski pogodbi odgovarjajo države članice. Finančna stabilnost je torej predvsem stabilnost institucij na posameznem trgu, ne glede na to, kdo je njihov lastnik, kajti kadar vlada na trgih strah, se vprašanje lastništva finančnih posrednikov ne zastavlja, banke morajo iz tega zornega kota delovati kot eden, če se želi strah zmanjšati, popolnoma ga je nemogoče odpraviti. Za svetovni trg je v bančništvu tudi pomembno, ali banke delujejo po Baselskih standardih, ki predstavljajo različne varnostne norme, ali ne. Danes je znano, da so slednji obvezni le za banke znotraj EU, medtem ko so za vse ostale banke sveta le priporočila, ki jih posamezne banke lahko upoštevajo ali ne. V taki mednarodni ureditvi je eden temeljnih vzrokov za večje tveganje in tudi neenakost na trgu, kajti spoštovanje varnostnih meril ima tudi finančne posledice za rezultate posameznih bank.

Države

V kriznih časih imajo veliko vlogo na finančnem trgu tudi posamezne države, ki na eni strani soodgovarjajo za finančno stabilnost, sprejemajo ustrezno regulativo in preko svojih organov izvajajo tudi kontrolo. Na drugi strani so prav države tiste, ki ocenjujejo vpliv in moč posamezne banke in njeno nevarnost, če bi se znašla v stečaju. Znano je, da so prav ZDA pričele s t. i. teorijo »too big to fail«, kar pomeni, če nastane ocena, da bi padec posamezne banke povzročil preveliko škodo za celoten trg, je bolje tako banko reševati tudi z davkoplačevalskim denarjem. Kolikor je tovrstna praksa na eni strani razumljiva in primerja koristi nasproti stroškom, ki bi jih ta padec predstavljal za številne tržne udeležence, pa je to zavedanje pri samih bankah lahko zelo škodljivo, kajti zaradi tega dejstva lahko sprejemajo bolj tve-

gane posle: če bodo z njimi uspele, bodo enormno obogatele, v kolikor pa bodo zaradi prevelikega tveganja zabeležile izgubo, jih bo pred propadom reševala država. Tako ravnanje bank predstavlja največje moralno tveganje, po principu: dobiček ostane le nam, v primeru izgube ali celo stečaja pa nas bo zaradi našega vpliva in pomena reševala država, kar pomeni, da se bo izguba socializirala. Zaradi velikih in njihovega obnašanja nastaja lahko moralno tveganje tudi pri deponentih tovrstnih bank, ki jim posojajo denar po visoki obrestni meri, ki običajno presega normalno, in se zavedajo, da tako ravnanje ne more trajati dolgo, pa kljub temu vztrajajo, ker vedo, da jih bo v skrajni sili reševala država. Primer ameriške banke Lehman Brothers, ki smo ga omenili uvodoma, je bil v zadnjem času prvi primer, ko država ni ravnala kot »rešitelj«, čeprav bi zaradi pomena in velikosti banke to morala, kajti pričakovanja tržnih udeležencev so bila prav v tej smeri. Tudi v večini evropskih držav smo trenutno priča posegom držav v bančni sektor z različnimi jamstvi za depozite, kot tudi s pomočmi, ki pomagajo bankam pri njihovem kapitalu. Že dolgo ni bilo moralno tveganje zaradi take prakse, ki jo opravičuje kriza, na tako visokem nivoju, kar ima za posledico tudi višje obrestne mere. Še nečesa ne gre prezreti pri državi: kadar se sama zadolžuje na trgu, bodisi v obliki kredita ali obveznice, in če pozneje pride med njo in upniki, investitorji, do spora, se le ona lahko sklicuje na »t. i. suvereno imuniteto«, kar pomeni, da ne more biti stranka v civilnem procesu, če pa nasprotno stranke ni, pravda ne obstoja. Inštitut suverene imunitete je danes različno urejen in loči med posli, ki jih država sklepa kot »iure imperii« in »iure gestionis«, kar pomeni, da za prve imuniteta velja, za druge pa ni priznana. V mednarodnem finančnem pravu pa je za državo pomembna še ena značilnost: tudi država šteje le za or-

ganizacijo, ki se rodi, pa tudi propade, zato velja, propad države, prenehanje države ali druga sprememba v zvezi z njo ne daje temelja za neodplačilo kredita. Dolg mora poravnati pravni naslednik, ne glede na to, kako je prišel do nasledstva, z drugimi besedami to pomeni, da dolžnik ostaja dežela, s svojimi naravnimi bogastvi, delavci, kmeti in intelektualci, ne glede na to, za katero obliko vladanja se je odločila posamezna država.

Lastniki, podjetniki, posamezniki

Lastniki, podjetniki, individui, so običajno partnerji finančnim posrednikom, za katere velja, da običajno ne posedujejo takega profesionalnega znanja, s pomočjo katerega bi lahko ocenili tveganja, s katerimi se srečuje pri plasiranju denarja bankir. Stičišče med dvema pogodbenikoma je običajno denarni ali blagovni tok. Če se zamenjava opravi v istem trenutku, potem nasprotna stran ni soočena s tveganjem izpolnitve, ki ga predstavlja časovni zamik, če pa en pogodbenik izpolni, drugi pa da obljubo, da bo izpolnil pozneje, je takoj prisotno tveganje izpolnitve. Že denarna enota sama po sebi ima različne vrednosti v posameznih časovnih obdobjih, zato Nemci opozarjajo, da med besedami *die Waehrung, die Wahrheit in die Bewaehrung* ni le semantične povezave, temveč tudi vsebinska, kajti če je denarna obveznost izpolnjena pozneje, je vprašanje, ali bo imela valuta še vedno isto trdnost, vrednost, kot na začetku, ali pa je čas vplival na razvrednotenje slednje. Še na nekaj velja posebej opozoriti pri sklepanju različnih kreditnih razmerij; samo dolžniški kapital ni še nikomur omogočil doseganja njegovih poslovnih ciljev, kajti potreben je hkrati tudi lastniški kapital oziroma pravo razmerje med njima. V nasprotnem primeru je tveganje za upnika bistveno večje kot za samega dolžnika oziroma lastnika. Prav slednjega dejstva se v premajhni meri zavedajo marsikateri novodobni

lastniki, ki želijo najprej pridobitev lastnine na kreditni osnovi, kasneje pa tudi podporo za funkcioniranje podjetja na enaki pravni podlagi. Lahko ugotovimo, da je tudi v Sloveniji vrsta takih primerov in da je pomemben del kreditne rasti v zadnjih letih bil usmerjen prav za tovrstne potrebe.

Sklepne ugotovitve

Na kakšen način sanirati stanje v gospodarstvu, družbi in pri posamezniku? Vsi našti danes občutijo posledice krize oziroma tudi velike travme, ki jih povzroča brezposelnost, tako v finančnem in psihološkem smislu. Prvo, kar moramo ugotoviti, je dejstvo, da večja svoboda na trgu vedno zahteva večjo odgovornost vseh udeležencev in ne obratno. Poznamo iz preteklosti: če je vse predpisano in se zgodi kaj nepredvidenega, za posledice odgovarja tisti, ki je predpise sprejel. Kadar je prvi princip svobodna volja, je naša odločitev svobodna in tudi prvi korak, ki ga naredimo in nakažemo smer, v katero želimo iti. Ergo, pri drugem koraku smo že sužnji prvega, kajti naša okolica pričakuje prav to, kot pravi Ghoete v Faustu. Če izhajamo iz te predpostavke, potem dodatna regulacija, ki jo nekateri predlagajo, ni potrebna, kajti banke so že danes prerregulirane, kar pomeni, da je težko kontrolirati vse, kar je predpisano. Pri vsem je najpomembnejše predvsem to, da so predpisi povsod enaki, in ne, da so nekje priporočila, drugje pa zahteva, kajti taka dvojnost povzroča različna tveganja in ima v končni fazi vpliv tudi na rezultate. Kljub neizmerni informiranosti trga se premalo zavedamo, da je na trgu veliko dezinformacij, ki želijo resnično sliko polepšati, da bi na ta način privabili čim več vlagateljev. Zato ne pozabite, zaupajte resnično samo tistim, ki jih dobro poznate, in predvsem na podlagi njihovih dejanj, ne le obljub. Londonska borza, ki je ena najstarejših na svetu, ima v svojem grbu naslednji moto:

dictum meum pactum, beseda je moja zadolžnica, kar bi po domače rekli, zaupaj ti-stemu, ki je »mož beseda«. Pri opredeljevanju finančnih ciljev bodi čimbolj realen, ne verjemi v astronomske donose, kajti ti običajno nimajo realne podlage, sploh pa ne v daljšem časovnem obdobju. Slednje velja tudi za posamezne države, kar zadeva stopnje njihove ekonomske rasti. Prevelika soodvistnost od upniških virov na dolgi rok ni vzdržna in pripelje do večjih ali manjših problemov pri nadaljnjem razvoju. Riziko reputacije ima vedno večji pomen, moralne avtoritete uživajo večje zaupanje kot kdorkoli, zato je njihovo samo ravnanje s premoženjem podvrženo še večji analizi, in če na koncu nastane materialna škoda, je običajno moralna še večja, kajti slednje ni mogoče kar tako sanirati. Ne pozabi, v financah je alfa in omega vsega zaupanje, ali ga imaš ali ga nimaš. Če ga nimaš, ne moreš narediti ničesar, kajti obljuba višje cene, obresti ga nikdar ne more nadomestiti, ti si ga moraš sam zaslužiti in ga dokazati v daljšem časovnem obdobju. Če ga imaš, dokazuj, da je zate vsaka sprejeta zaveza zakon, pri kateri igra čas prav tako pomembno vlogo kot vsi ostali elementi pogodbe. Posledično boš sam izbral, kdo bo tvoj pogodbeni partner in po kakšni ceni boš vstopil v pogodbeno razmerje. S takim statusom boš prišel do najboljšega ratinga, do najugodnejše cene, do najprimernejše časovne stipulacije. V teh primerih bo tvoja vest čista, lahko boš realiziral nove ideje in odprta boš imel vrata do vseh partnerjev, ne le doma, temveč kjerkoli v tujini. Posebno opozorilo gre vsem tistim, ki nastopajo z monopolne pozicije, ki so jo pridobili ex lege, ali pa s trž-

no koncentracijo. Njihova odgovornost bi morala biti še večja in družba kot celota bi morala dodatno sankcionirati njihova ravnanja, kar pomeni, da bi morala dodatno preso-jati ljudi, ki vodijo take organizme, kajti ne pozabimo, vsaki pravni osebi dajemo poslovno sposobnost ljudje, navadni smrtniki, ki imamo svojo voljo in tudi odgovornost. Za take institucije bi morala brezpogojno veljati »duty of excellence«, odličnost, objektivna odgovornost, skratka bi morale biti najvišji vzgled za poslovno prakso in ne obratno, da so danes v številnih primerih zgled za korupcijo in klientelizem. Vračanje zaupanja bo dolg proces, ki bo zaradi strahu in škode, ki jo je povzročila kriza terjal, mnogo pozitivnih dokazov, da so ravnanja tržnih udeležencev z drugačnim premislekom, predvsem pa dejanji. Doseganje visokih dobičkov na kratek rok za tako zdravljenje nezau-panja ni najboljši dokaz, dajanje v obtok neizmernih količin denarja s strani centralnih bank so le »aspirini«, da ne pride do infarkta, ne pa samo odpravljanje vzrokov, ki so pripeljali k sedanjemu stanju. Zdravljenje duše pri posamezniku, vračanje samozvesti na podlagi lastnih dejanj pri današnji soodvi-snosti v svetu prav tako ne bo kratka zgod-ba. Skratka, od nas vseh bo odvisno, koliko bo skupna oziroma večinska zavest pripomogla k hitrejši sanaciji. Nečesa prav gotovo ne gre pozabiti, kako hitro so se neverjetni uspehi sesuli v prah: "sic transit gloria mundi", in tudi, da "omnia mea mecum porto" slabo in dobro, zato si bomo vsi morali prizadevati za čim več slednjega, kajti tudi tu so zgledi in pomoč, ki temelji na lastnem spoznanju, najboljše zdravilo.